

10. Зуєнко Н. О. Діалогова сутність особистісно орієнтованої парадигми освіти / Н. О. Зуєнко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць. – Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – Вип. 39. – С. 120–125.
11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Изд-во «Наука», 1984. – 439 с.
12. Рождественский Ю. В. Теория риторики / Ю. В. Рождественский. – М. : Флинта; Наука, 2006. – 512 с.
13. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Я.Р. Федорів. – Київ, 2000. – 18 с.
- Федорова Л. Л. Грамматика диалога: основные категории [Электронный ресурс] / Л. Л. Федорова. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2005/Fedorova%20L/FedorovaL.pdf>.
14. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Н. И. Формановская. – М. : Изд-во «Русский язык», 2002. – 216 с.

УДК : 811.112.2:340'396.1

Л. С. Івашкевич,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ЗАСОБИ ВКАЗІВКИ НА СТАТЬ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто спектр мовних засобів, що забезпечують в сучасному німецькому юридичному мовленні вказівку на стать особи, порівняно представленість цих засобів в юридичній підмові української мови та зроблено висновок щодо того, якою мірою процеси фемінізації, характерні для громадського мовлення сучасної Німеччини, впливають на офіційне правове мовлення.

Ключові слова: засоби вказівки на стать, мовна візуалізація жінки, юридичне мовлення, політкоректність, гендерна коректність.

THE MEANS OF THE GENDER DESIGNATION IN THE MODERN GERMAN LEGAL TEXT

The article deals with the analysis of the means of speech that provide the gender designation in the modern German legal texts. Besides, the analogical means of the Ukrainian language are discussed. The conclusion is drawn, how do the processes of the feminization of the public language in Germany influence the legal language.

With the goal to find out the means of gender designation, 17 issues of the German Federal Law Gazette were analysed. The investigation showed that the most frequent among such means are traditional masculine forms that automatically began to designate women since their role in the social life has grown. Another type of means that help to deal with sex are the gender-neutral word «eine Person», gender-indifferent plural forms, and double forms, in which both a masculine and a feminine word are named. Only the last type is provides explicit sex designation while all the rest at most neutralize the gender factor. This, as well as the fact, that the widely spread «inner-I» was not discovered while analysing the material, gives us a reason to assume, that legal discourse has not changed a lot under the influence of the feministic processes that are typical for the modern German.

Key words: means of gender designation, gender correctness, political correctness, legal text.

СРЕДСТВА УКАЗАНИЯ НА ГЕНДЕР В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЮРИДИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена рассмотрению спектра языковых средств, которые обеспечивают в современном немецком юридическом дискурсе указание на пол лица. Проведено сравнение с аналогичными средствами украинского языка и сделан вывод о том, в какой мере процессы феминизации, характерные для современного общественного дискурса Германии, влияют на официальную письменную правовую речь.

Ключевые слова: средства выражения гендера, языковая визуализация женщины, юридический дискурс, политкорректность, гендерная корректность.

Великого значення у сьогоднішньому суспільстві набуває так звана «політкоректність», яка останніми роками розгортається не лише у формі власне політичної терпимості, а й у формі особливого підходу до опису тих чи інших гострих соціальних явищ [2]. Серед них одне із чільних місць займає гендерне питання, яке у мовній площині є дуже актуальним, адже більшість мов західної культури дуже довгий час формувались у ситуації патріархату, і, відповідно, виробили засоби для позначення суб'єктів суспільної діяльності у формі лексем чоловічого роду [1].

Німецька мова традиційно належить до таких «патріархальних» мов, у яких історично суб'єктом виступали лексеми чоловічого роду. З тих пір як жінки почали брати участь у суспільному житті, ці форми почали імпліцитно позначати і жіночий рід. Однак, феміністичний рух не задовільняється такою «прихованою» вказівкою, а процеси фемінізації німецького мовлення зумовлюють появу нових форм та засобів для підкресленої візуалізації жінки. У неформальному мовленні широкого поширення набуло, зокрема, орфографічне нововведення – так звана «внутрішня І», яка включає жінку до позначення особи: *LeserIn, KundIn, BesucherIn* та ін. Також з'явилися такі лексичні одиниці як *jeFraud* замість *jemand*, *nieFraud* замість *niemand*, можна зустріти і заміну лексемою *frau* неозначеного займенника *man – frau sagt, dass...* [5, с. 47]. Феміністична критика мови та феміністичні мовні нововведення стали вже предметом спеціальних мовознавчих праць, серед яких варто виділити монографію Інґрід Замель «Feministische Sprachwissenschaft» [6], де питання жінки у мові розглядається системно та глибоко.

У зв'язку з цим постає питання, наскільки такі феміністичні новотвори впливають на інституційне та офіційне мовлення. Те, що такий вплив має місце, проілюструємо на двох прикладах:

1) у своїх останніх привітальних промовах на честь Нового року канцлер Німеччини Ангела Меркель вживала такі форми як «*Mitbürgerinnen*», «*Soldatinnen*», «*Polizistinnen*» та ін.

2) на офіційній Інтернет-сторінці Гете-інституту в Україні знаходимо велику кількість форм з так званою «внутрішньою І»: *hochmotivierte LehrerInnen, deutschsprachige AutorInnen, DichterInnen und ÜbersetzerInnen* та ін.

Такі мовні факти свідчать про те, що громадське мовлення Німеччини є досить чутливим до феміністичних тенденцій у мові. Це логічно, адже саме громадське мовлення більшою мірою, ніж побутове чи приватне, відображує суспільну активність жінки. Однак, чи впливають такі нововведення у громадському мовленні на офіційне мовлення вищого рівня – юридично-правову сферу, яка повинна відповідати критеріям логічності та лаконічності, з одного боку, та сприяти рівноправ'ю у суспільстві, з іншого? Труднощі ж використання форм експліцитної візуалізації жінки полягають у тому, що в багатьох ситуаціях граматичні аспекти їх вжитку є нерегламентованими, багато з таких форм не входять до літера-

турної мови і, відповідно, не можуть бути застосовані у юридичному мовленні. Отже, **метою** даної статті є виявити засоби вказівки на гендер у сучасному німецькому юридичному мовленні в порівнянні з українським та зробити висновки щодо того, який вплив феміністична критика мови та процеси візуалізації жінки в громадському мовленні здійснюють на офіційне юридичне мовлення Німеччини.

Матеріалом дослідження послуговували близько 630 сторінок друкованого тексту, які містяться у 17 випусках Вісника федеральних законів Німеччини [4], тобто всі закони, поправки до законів та правові приписи за останні 2 роки. Джерелом матеріалу для порівняння з україномовним юридичним дискурсом стала Конституція України з останніми поправками.

Аналіз зазначеного матеріалу показав, що в німецькому юридичному дискурсі вживаними є як **форми нейтралізації мовної асиметрії**, так і засоби власне **експліцитної вказівки на жіночу стать**, однак перші засоби є істотно більш частотними.

Зокрема, утворення збірних іменників у найменуванні осіб чоловічої та жіночої статі, як правило, відбувається з використанням чоловічого роду, хоча мова йде про назву професії або посади, яку може виконувати чи обіймати як чоловік, так і жінка:

Der Arbeitgeber hat sich die Informationen zu beschaffen, die für die Gefährdungsbeurteilung notwendig sind.

Alle Bundesbürger sind vor dem Gesetz gleich.

Ordnungswidrig handelt, wer vorsätzlich oder fahrlässig

entgegen § 8 Absatz 1 einen Nachweis nicht, nicht richtig, nicht vollständig oder nicht rechtzeitig erbringt,

entgegen § 9 eine dort genannte Angabe nicht, nicht richtig, nicht vollständig oder nicht rechtzeitig bescheinigt [4].

Зазначені приклади демонструють вживання **гендерно нейтрального чоловічого роду** (далі – ГНЧР). ГНЧР – це лінгвістичне явище, яке полягає у вживанні іменника або займенника чоловічого роду, що вказує на особу невідомої статі, у випадку, якщо стать особи не має значення або якщо маються на увазі обидві статі, як чоловіча, так і жіноча [6].

Нейтральний чоловічий рід широко використовується в юридичній мові, зокрема для позначення більшості державних посад та суб'єктів підприємницької діяльності: *der Betriebsinhaber, der Beförderer, Absender und Empfänger, der Vermieter, der Mieter* та ін. Отже, у той час, як практично всі назви спеціальностей у Німеччині сформульовано як у чоловічій, так і в жіночій формі, а останніми роками до широкого вжитку ввійшли і жіночі форми на позначення важливих державних посад, як-то *die Bundeskanzlerin*, юридична мова все ще не вводить жіночих форм для всіх вказівок на особу. На опрацьованому матеріалі форми ГНЧР склали найбільшу кількість серед всіх форм вказівки на гендер.

Явище ГНЧР є також дуже поширеним і в українській мові загалом та її юридичній підмові, зокрема. Так, воно часто зустрічається в Конституції України:

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство (Стаття 25);

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (Стаття 27);

Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (Стаття 33) [3].

Отже, вживання ГНЧР є притаманним юридичному дискурсу як у німецькій, так і в українській мові. Попри зростання ваги гендерної політики та прагнення феміністок до повного подолання гендерної асиметрії в мові, на сьогодні складно уявити юридичну мову без вжитку форм ГНЧР, який забезпечує, з одного боку, лаконічність висловлювання, з іншого – продовження мовних традицій юридичної підмови.

Друге місце серед засобів вказівки на стать займає за частотою вживання в опрацьованому матеріалі форма **eine Person**, тобто **особа**. Цей вираз широко зустрічається в нормативних документах, представлених у Віснику федеральних законів. Приміром:

Mit Freiheitsstrafe von drei Monaten bis zu fünf Jahren wird eine Person bestraft, der in einer dazu bestimmten Einrichtung die Erziehung, Ausbildung oder Betreuung in der Lebensführung von Personen unter achtzehn Jahren anvertraut ist.

Nach Absatz 2 Nummer 2 wird auch bestraft, wer einen in den Absätzen 3 und 4 bezeichneten Inhalt mittels Rundfunk oder Telemedien einer Person unter achtzehn Jahren oder der Öffentlichkeit zugänglich macht.

Absatz 1 Nummer 3 wird wie folgt gefasst:

an einer Person unter achtzehn Jahren, die sein leiblicher oder rechtlicher Abkömmling ist oder der seines Ehegatten, seines Lebenspartners oder einer Person, mit der er in eheähnlicher oder lebenspartnerschaftsähnlicher Gemeinschaft lebt [4].

Даний вираз зустрічається також і в українській правовій мові:

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (Стаття 124);

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (Стаття 62).

Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою (Стаття 29) [3].

Лексема «eine Person» більшою мірою, ніж ГНЧР, забезпечує нейтралізацію статевої диференціації в юридичній мовознавства.

Представлені у опрацьованому матеріалі і гендерно нейтральні **форми множини іменників**, що позначають особи як жіночої, так і чоловічої статі, теж зустрічаються в німецькомовному юридичному дискурсі. У німецькій мові ці форми множини представлені більш вузькою семантикою, ніж в українській, що демонструють такі приклади:

Bei Vorliegen der gleichen Qualifikation müssen im Rahmen der Besetzung von Arbeitsplätzen vorrangig berücksichtigt werden:

Teilzeitbeschäftigte mit Familien- oder Pflegeaufgaben, die eine Vollzeitbeschäftigung oder eine Erhöhung ihrer wöchentlichen Arbeitszeit beantragen, sowie

beurlaubte Beschäftigte, die während der Beurlaubung Familien- oder Pflegeaufgaben wahrgenommen haben und eine vorzeitige Rückkehr aus der Beurlaubung beantragen [4].

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (Стаття 36).

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону (Стаття 41).

Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (Стаття 40) [3].

Очевидно, такі семантичні розбіжності зумовлені певною мірою різницею в можливостях словотвору в німецькій та українській мові, і спричинюють деякі труднощі при перекладі німецького юридичного тексту українською мовою, адже такі форми, хоч і можуть бути адекватно відтворені українською мовою, все ж втрачають важливий для сучасної Німеччини компонент гендерної нейтральності.

Крім названих вище форм, на досліджуваному матеріалі зафіксовано також і вжиток спеціальних засобів експліцитної візуалізації жінки, а саме *подвійних форм*. Це можуть бути як *повні подвійні форми*, так і *подвійне вживання артиклів*, причому жіноча форма або артикль *die* стоїть на першому місці:

Die Studierenden sind Beamtinnen und Beamte des Bundeskriminalamts.

Bewerberinnen und Bewerber können eingestellt werden, wenn sie die Voraussetzungen des Bundesbeamtengesetzes und der Kriminallaufbahnverordnung erfüllen und den besonderen gesundheitlichen Anforderungen gerecht werden, die an Beamtinnen und Beamte im Polizeivollzugsdienst gestellt werden.

Die oder der Bundesbeauftragte hat der Präsidentin oder dem Präsidenten des Bundestages Mitteilung über Geschenke zu machen, die sie oder er in Bezug auf das Amt erhält.

Urlaub der Richterinnen und Richter ist ebenso wie Krankheit und Ortsabwesenheit von längerer Dauer als einer Woche rechtzeitig vorher dem Präsidenten und dem oder der Vorsitzenden ihres Senats anzuzeigen.

Die Richterinnen und Richter sind berechtigt, ihre wissenschaftlichen Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter selbst auszuwählen.

Die Bundesministerin oder der Bundesminister der Justiz und für Verbraucherschutz kann im Einzelfall die Vertretung abweichend von dieser Anordnung regeln oder selbst übernehmen.

Hat der Arbeitnehmer oder die Arbeitnehmerin den ihm oder ihr zustehenden Urlaub vor dem Beginn der Elternzeit nicht oder nicht vollständig erhalten, hat der Arbeitgeber den Resturlaub nach der Elternzeit im laufenden oder im nächsten Urlaubsjahr zu gewähren.

Die Entscheidung trifft jeweils die oder der Vorsitzende des Senats [4].

Для української мови такі форми не характерні, що призводить до неабияких труднощів при перекладі. Так, відштовхуючись від традицій української юридичної підмови, доцільно перекладати подвійні форми такими двома шляхами:

– форма множини:

Die Bundesministerin oder der Bundesminister – Федеративні міністри;

Die Richterinnen und Richter – Судді.

– форма чоловічого роду:

Die Präsidentin oder der Präsident – Президент.

Такий переклад буде адекватно сприйнятий українським реципієнтом, однак, жоден з названих перекладів не є точним, адже втрачається важлива семантична складова – цілеспрямована вказівка на жінку, яка чітко сприймається отримувачем і може зіграти певну роль у розумінні і реакції на такий текст. Якщо екстралінгвістична ситуація вимагає обов'язкового відтворення цієї вказівки, перекладач може використати подвійну форму і українською мовою, наприклад:

Der Arbeitnehmer oder die Arbeitnehmerin – Працівник або працівниця.

Недолік такого способу перекладу полягає, однак, в тому, що лише незначна частина найменувань осіб має в українській мові жіночі форми. Питання щодо поступового вироблення таких форм в українській мові залишається відкритим і залежить, на нашу думку, від того, як у нашій країні будуть розгортатися суспільні процеси емансипації жінки.

Отже, дослідження показало, що найбільш вживаним способом вказівки на стать в сучасному офіційному юридичному мовленні Німеччини залишається традиційна патріархальна форма чоловічого роду, який з часом набув гендерної нетривалості. Досить поширеною є також гендерно нейтральна лексема *eine Person*. Менш поширеними формами вказівки на стать є вжиток гендерно нейтральних форм множини та подвійних форм. При цьому лише останні з названих способів вказівки на стать реалізуються засобами експліцитної візуалізації жінки. Форми з так званою «внутрішньою І» не були виявлені на сторінках опрацьованих 17 випусків Вісника федеральних законів Німеччини. Відтак, проведене дослідження дозволяє припустити, що німецька юридична підмова на даний момент ще не зазнала істотних трансформацій під впливом феміністичної мовної критики. Однак, досить частотний вжиток подвійних форм свідчить про те, що такий вплив відбувається, хоча і в менш радикальних мовних формах, ніж це характерно для інших сфер громадського мовлення. Розвиток представленості гендерного компоненту в юридичній підмові Німеччини вимагає подальших лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Вильданова Г. А. Гендерный аспект эвфемизации (на материале английского языка): дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Вильданова Гузель Агзамовна; Бирская государственная социально-педагогическая академия. – Бирск, 2008. – 194 с.
2. Кириллов А. Г. Эвфемия и политическая корректность как культурно-поведенческие и языковые категории (на материале английского языка) / А. Г. Кириллов, Я. С. Мязова // Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы: Материалы IV международной научно-практической конференции. Т. 2. Филология и другие науки. – Самара : Изд-во ПГСГА, 2009. – С. 145–149.
3. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Bundesgesetzblatt. [Електронний ресурс] / [Bundesanzeiger Verlagsgesellschaft mbH.]. – Режим доступу : [http://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl#_bgbl_%2F%2F\[%40attr_id%3D%27I_2015_36_inhaltsverz%27\]__1443185816683](http://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl#_bgbl_%2F%2F[%40attr_id%3D%27I_2015_36_inhaltsverz%27]__1443185816683)
5. Ivashkevych L. Feministische Wortbildung in der deutschen Sprache: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених (28 квітня 2015 р.) / за заг. ред. к.п.н., доцента Кажан Ю. М. – Маріуполь : МДУ, 2015. – Частина I. – С. 46–49.
6. Samel, I. Einführung in die feministische Sprachwissenschaft / Ingrid Samel. – [2., überarb. und erw. Aufl.]. – Berlin : Schmidt, 2000. – 247 S.